

Kraushar, Alexander

Rzadki Elzewir : Stanisława Krzystanowicza "Respublica" (1627)

Przegląd Historyczny 16/1, 108-110

1913

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

MISCELLANEA.

RZADKI ELZEWIR.

Stanisława Krzystanowicza „Respublica“ (1627).

Nie po raz pierwszy, rozmiłowanemu w starych, a rzadkich drukach, Rady Stanu Stanisławowi R. udaje się wyłowić z poza witryn cudzoziemskich księgarń rzecz cenna, dziejów naszych dotycząca.

Nabytkiem najnowszym jego połowu stała się drobna, w stylowej oprawie z początku XVII-go wieku zamknięta, formatu 32-ki, pięknym elzewirem drukowana książeczka, której wydanie, według *Bibliografii Estrejchera* (T. XX, 336) posiadają jedynie: Czartoryscy w Krakowie, w formacie 12-ki, Biblioteka Akademii zaś, w formie 32-ki.

To ostatnie, jakkolwiek mniejszego od poprzedniego formatu i, tegoż roku 1627, co i pierwsze, wydrukowane, jest zupełniejsze: zawiera bowiem kilka traktatów, których w pierwszym wydaniu niema.

Zanim o jego autorze nieco wspomnimy, wyjaśnić należy, że Bentkowski (*Hist. lit.* II. 222) uważa krótki zarys Polski tegoż autora, wydany w Moguncyi w r. 1606, pod tyt. *Status Regni Poloniae compendiosa descriptio* i następnie do wydania elzewirskiego włączony—za rzadki.

Wiszniewski, w Tomie VII na str. 539 *Historji literatury*, wspomina o dwóch wydaniach elzewirskich owego dzieła z r. 1627, zawierających, bądź większą ilość wypisów z różnych autorów o Polsce piszących, bądź też ilość fragmentów mniejszą.

Odszukane przez p. R. wydanie jest zupełne, w pięknym i czystym zachowane egzemplarzu. Mieszczą się w niem różne pisma o Polsce i Litwie: wydawcy i autora Stanisława Krzystanowicza: *Status Regni Poloniae compendiosa descriptio*, Marcina Kromera księga I *Poloniae*, wyciąg historyi Tuanusa: *Poloniae Regni descriptio*, księga LVI. Tegoż: o Wołoszczyźnie ks. LVIII; Aleksandra Gwagnina: *De Lituaniae gentis Origine et moribus*, Michalona Litwina *fragmenta ad Lithuaniam pertinentia*, Gwagnina *O Księstwie Łmudzkiem*, Jana Łasickiego *O bożkach łmudzkich i sarmackich*, Jerzego Chodkiewicza: *artykuły wojskowe W. K. Litewskiego*, Gwagnina *opisanie Prus, ich prowincyj i miast. Wykaz mistrzów Zakonu niemieckiego, opisanie*

Inflant, opisanie Polski, Jana Botera. Honoriusa: O nowo wybrać się mającym królu polskim, Jana Barklajusa Sąd o Polsce i o geniuszu polskim, Alstediusa Poczet królów i książąt polskich, Neugebauera O rzeczy menniczej w Polsce, wreszcie tegoż O podatkach w Polsce.

Z powyższego wyszczególnienia zawartości książeczki, wydanej w r. 1627 pod ogólnym tytułem *Respublica*, widzimy, że stanowiła ona podręcznik encyklopedyczny wiadomości historycznych, politycznych i etnograficznych o różnych dzielnicach Rzpltej, osnuty bądź na opracowaniu samodzielnem jego wydawcy, bądź też na wyciągach z kronikarzy i historyków polskich i cudzoziemskich.

Wydawcą jego był niepospolicie w wieku XVI uzdolniony, zbyt wczesnie dla nauki zmarły, prawoznawca Stanisław Krzystanowicz. Urodził się w r. 1577 we wsi Zubrza pod Lwowem. Po ukończeniu szkół lwowskich kształcił się w akademii krakowskiej i zdolnościami swemi tak w otoczeniu uczonych prawników ówczesnych zasłynął, że go Zygmunt III powołał w charakterze jurisconsulta do swego boku i, jako biegłego w językach greckim i łacińskim, do rozmaitych posług dyplomatycznych używał. Starowolski w dziele: *De claribus oratoribus* str. 92 wzmiankuje o nim, jako o mówcy, celującym wdziękiem i wytwornością wymowy. Był Krzystanowicz przez czas niejaki prorektorem szkół lwowskich. W r. 1597 odbył ze słynnym następnie z rycerskich czynów przy zdobyciu Smoleńska w 1611 r, Janem Bełzckim, podróż po obcych krajach: Anglii, Francji i po Włoszech. W Niderlandach słuchał wykładów sławnego Justusa Lipsiusa. Wcześniej już wziął się do pióra i, jak twierdzi F. M. Sobieszczański, od którego zapożyczam niniejsze szczegóły biograficzne, rozprawy Krzystanowicza, jako uczonego prawnika, nietylko w akademiach niemieckich, lecz i w Paryżu, wielkiem cieszyły się uznaniem.

Powróciwszy do kraju, zawarł w Krakowie śluby małżeńskie i żył, oddany nauce, wśród licznych przyjaciół i wielbicieli, gdy nadspodziewanie śmierć zaskoczyła go w młodym wieku, jako niespełna czterdziestoletniego, w r. 1617. Z prac jego drukowanych, oprócz rozprawy *Compendiosa descriptio Regni Poloniae*, wydanej w Moguncji w r. 1606 i przełożonej w r. 1697 na język niemiecki w Lipsku pod tytułem: *Kuriose Beschreibung des Königreichs Polen*, wydał Krzystanowicz w pomienionym 1606 r. rozprawę w obronie praw i zasad Kościoła, przeciw uchwałom parlamentu angielskiego, właśnie podówczas z ujmą dla katolicyzmu ferowanym, (*Liber contra decretum Parlamenti anglici adversus catholicos*) ujawniającą jego gruntowną spraw krajowych znajomość, nadto, wcześniejszą rozprawę, wydaną w r. 1500 w Würzburgu, pod tyt.: *Disputatio canonica de sponsalibus et matrimoniis*.

Ostatnią pracą Krzystanowicza był podręcznik o Polsce, wydany, w roku 1627 w Leydzie, pod tytułem *Respublica*, którego egzemplarz, świeżo odnaleziony w Wenecji, dał mi właśnie assumpt do niniejszej notatki.

Wydrukowanie *Respubliki* przez sławną w dziejach drukarstwa i księgarstwa rodzinę Elzewirów, osiadłą w Leydzie, Hadze i Amsterdamie, która swemi wydaniem od końca XVI-go do początku XVIII-go wieku stanęła w rzędzie godnych następców, Aldów, Manucyuszów i Stefanów (Etiennów) — mistrzów w dziedzinie sztuki drukarskiej, na-

daje właśnie książeczce, o której tu mowa, szczególną wartość bibliograficzną.

Z pomiędzy licznych członków szlacheckiej rodziny Elzewirów, którzy, przybywszy z Hiszpanii w wieku XVI do Niderlandów, poświęcili się zawodowi księgarskiemu, zastąpili w latach 1617 do 1652 bracia Bonawentura i Abraham Elzewirowie, wydawszy w czasie swej działalności edytorskiej więcej dzieł, aniżeli ich poprzednicy z tegoż pochodzący rodu.

Historię wydawnictw elzewirowskich opisał dokładnie belgijski uczony, Karol Pieters, w dziele, znajdującem się pod sign. XI, IV. 4. 66 Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie, pod tyt. *Annales de l'imprimerie des Elzevirs, ou l'histoire de leur famille et de leurs éditions* (Gandawa 1852, wydanie drugie poprawne istnieje z r. 1858, z dodatkiem z r. 1860).

Postanowili owi dwaj Elzewirowie wydać zbiór historii rozmaitych narodów, pod tyt. małych *Republik (Respublicae Elzevirianae)*, na który wyjednali sobie w r. 1626 przywilej od stanów holenderskich. Edycje ich cechowały się wytwornością, czytelnością czcionkami i doskonałością odbicia. Są one istotnymi arcydziełami sztuki drukarskiej i dotychczas przez bibliografów skwapliwie poszukiwanymi. Kompletny zbiór owych *Republik* zawiera 59 dzieł w 62 tomikach, chociaż właściwych elzewirowskich jest tylko 34 dzieła, w 36 tomikach. Między temi właśnie wydaniem mieści się i wydanie *Republiki* Stanisława Krzysztanowicza.

Pragnąc tak cenną, a ocaloną pamiątkę przekazać do użytku miłośników rzadkich druków, właściciel jej i znalazca przeznaczył ową książeczkę dla zbiorów Biblioteki Ordynacyi hr. Krasieńskich, z zastrzeżeniem, by jej nie włączono do ogólnego zbioru bibliotecznego, lecz by znalazła schronienie w gablocie, w której przechowuje się niemniej rzadki, choć o lat 16 od niej późniejszy, egzemplarz *Gościńca* Adama Jarzębskiego, z roku 1643.

ALEXANDER KRAUSHAR.
